

Наталія Лукаш,

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри
української мови
Полтавського національного
педагогічного університету імені В.
Г. Короленка
м. Полтава, Україна

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КВАНТИТАТИВНОЮ СЕМАНТИКОЮ

Ключові слова: *квантитативна семантика, неозначена кількість, означена кількість, достатня кількість, фразеологічна одиниця.*

Категорія квантитативності характеризуються широким спектром семантичних відтінків і засобів їх репрезентації на мовному рівні. Особлива образність, експресивність притаманна фразеологізмам з кількісним значенням. Їхню удокладнену класифікацію пропонує С. Кравцова, яка виокремлює одиниці, що вказують на 1) повну відсутність когось або чогось: *ні макової росини, ні душі*; 2) абсолютну кількість: *усі як один, усі й уся*; 3) точно визначену кількість, відповідну певному числу: *чортова дюжина*; 4) точно визначену кількість, відповідну потрібній: *ні більше ні менше*; 5) надмірну кількість: *лопатою не перевернеш, по горло*; 6) достатню кількість: *скільки завгодно*; 7) недостатню кількість щодо необхідної: *крапля в морі*; 8) взагалі недостатню кількість: *мов кіт наплакав, на пальцях порахувати можна* [3, с. 22–23].

Найвищий ступінь продуктивності виявляють фразеологічні одиниці, що вказують на велику неозначену

кількість. З-поміж них переважають мінідіоми, утворені за моделлю «службове слово + повнозначне слово», а саме:

1) «прийменник + іменник» (*до біса, до гибелі, до дідька, до ката, до лиха, до смутку, до чорта, до гаспида, до хріна, по вінця, по вуха, по горло, по зав'язку, по коліна, по маківку, по шию, без ліку, без міри, без рахуби, без числа, з верхом, з горою, через верх, через міру*), напр.: *Але островів, певно, є ще до біса* (Ю. Збанацький); *У Дмитра було справ, як говорить, по горло* (Ю. Збанацький); *...народу без рахуби* (Ю. Федькович); *Води, трав, лісу! З вершечком, з головою* (С. Колесник);

2) «частка + дієслівна форма» (*не злічити, не зрахувати, не перерахувати, не порахувати, не полічити, не зчислити, не почислити; не лічений, не злічений, не міряний, не зміряний, хоч залився, хоч засипся, хоч завались, хоч одбавляй, аж кишить*), напр.: *Полону – не злічити!* (В. Малик); *А може в мене лану не міряно, добра не лічено?* (С. Васильченко); *...молока хоч залився* (В. Кучер); *В Стамбулі пожеж хоч одбавляй, а в Анатолії податків хоч одбавляй* (П. Загребельний); *А там баришень аж кишить* (Панас Мирний). Прикметно, що частки хоч, аж у мовленні можуть елімінуватися, пор.: *Колись було риби – завались* (С. Колесник);

3) «як + іменник» (*як бобу, як гною, як маку, як мошви, як мурашви, як псів, як сарани, як сміття, як трави*), напр.: *Та там же качви тої, як гною!* (Остап Вишня); *...і грошей у нього було – як гною* (В. Нестайко); *На вулиці дітвори, як маку* (Остап Вишня); *...людей тих на дорогах тепер, як мурашви...* (О. Гончар); *...поля обмаль, а людей – як сарани* (М. Коцюбинський); *Годинників у них – як сміття...* (О. Гончар).

Значення великої кількості репрезентують також фразеологізми, утворені за моделлю словосполучення (до

дідьчої матері, до чортової матері, до чортового батька, крапля в морі, на кожному кроці, повна торба, повна хата, повна чаша) або речення (в очах чорніє, аж гілля гнеться, кури не клюють, нема кінця-краю, світу білого не видно), напр.: ...замовлень було **до дідьчої мамі**... (Л. Кононович); Вас таких **до чортового батька** було, щоб мені на шию сісти (Григорій Тютюнник); Старців – **на кожному кроці**... (М. Вінграновський); ...їх [портретів] була **повна хата**... (Григорій Тютюнник); А в неї [Роксолани] ворогів було – **аж чорніло в очах** (П. Загребельний); А невільника **не було кінця-краю** (З. Тулуб); У нашому селі за Савлуками **світу не видно**: що хата, то й Савлук (Марко Вовчок).

Кількісно обмежену групу фразеологізованих номінацій надзвичайно малої кількості структурують такі одиниці: *на копійку, на мізинець, на п'ятак, на волосину, з наперсток, в обріз, з комареву ніжку, із заячий хвіст, жабі по коліна, як кіт наплакав, і котів на сльози не вистачить* тощо, напр.: ...діла того було **на копійку**... (В. Чемерис); *Осталось робочої сили в Червоних Лучах – з комареву ніжку* (С. Колесник); ...води було **жабі по коліна** (Ю. Винничук); *Слуху в нього – кіт наплакав* (І. Карпа).

Фразеологічні одиниці в міру, з головою доволі вказують на достатню кількість чого-небудь: *Щоб сонечка було в міру* («Голос України»); *Якби ти прислав в Одесу мені рублів з 10, то вже було б з головою доволі* (Леся Українка).

До неспеціалізованих засобів вираження точної кількості належать фразеологічні одиниці *чортова дюжина, чортове число, чортів тузін* («тринадцять»), *один одинцем, одним один, одним однісінкый* («один»), напр.: ...гуртів була **чортова дюжина** (Т. Піц); *Дванадцять п'єсок уже написав, а от на чортовому числі спіткнувся* (В. Самійленко); *Але поволі наближалось п'ятнадцяте число. Це число, ти це добре знаєш, трагічне: воно непаристе й гірше, ніж чортів тузін*...

(В. Вразливий); *Над Трактетировим високо стоїть одним одна хатчина...* (Т. Шевченко); *В нас одним одна дочка, одиниця* (І. Нечуй-Левицький); *Може, в окопах уже ні душі, може, Маковей залишився вже один одинцем на всю дамбу?* (О. Гончар).

Отже, континуум фразеологізмів із квантитативною семантикою структурують одиниці, що репрезентують велику неозначену кількість, малу неозначену кількість, достатню кількість чи означену кількість, хоча «семантична спільність, на основі якої ґрунтується фразеологічна синонімія, не означає, що фразеологічні одиниці синонімічного ряду є семантично тотожними, адекватними» [1, с. 75]. Деякі фраземи виявляють максимальну синтагматичну лімітативність. Так, мініїдіоми *по маківку, по зав'язку* поєднуються головно з іменниками *робота, справи, клопоти, турботи*, фразеологізм *аж кишить* – із субстантивами на позначення істот, здебільшого тварин, комах, птахів, риб (*комахи, риби, воші, плазуни, птахи, пацюки, змії, ссавці, кілька*), рідше – людей (*молодь, народ, люди, діти, яничари, повстанці, диверсанти*) тощо. Досліджуванам одиницям притаманна яскрава образність, експресивність, функційна активність.

Список використаних джерел

1. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія. Харків : Вища школа, 1983. 137 с.
2. Коломієць М. П. Словник фразеологічних синонімів / за ред. В. О. Винника. Київ : Рад. школа, 1988. 200 с.
3. Кравцова С. І. Стилiстична характеристика фразеологічних одиниць зі значенням кількості. *Українська мова і література в школі*. 1979. № 11. С. 22–26.
4. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 494 с.
5. Фразеологічний словник української мови / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 1999. Кн. 1. С. 1–528 ; кн. 2. С. 528–984.